

Žalobní právo

ALENA WINTEROVÁ

Pojem žalobní právo je jedním z pojmů, které vytvořila právní teorie, když si chtěla zodpovědět otázku, kdo, za jakých podmínek, v jaké souvislosti se subjektivním hmotným právem a s jakou nadějí na příznivé rozhodnutí, může v občanskoprávní věci u soudu žalovat.

Takový obecný pojem mohl vzniknout až mnohem později než sama žaloba (*actio*), sloužící jako právní institut k ochraně určitého práva namísto původní svépomoci. Mohl vzniknout až v době, kdy se procesní právo postupně začalo rozlišovat od hmotného práva, začalo se považovat za obecný nástroj ochrany práv a posléze se začalo také oddělovat od hmotného práva jako samostatné právní odvětví.

Pojem žalobní právo tedy vznikl až v 19. století a své „největší období“ prožíval v době, kdy se právě o samostatnost a relativní nezávislost procesu na hmotném právu vedl na poli teorie práva boj. Možno snad říci, že žalobní právo bylo právě v tomto boji jedním z hlavních prubířských kamenů a zbraní.

V teorii žalobního práva a vůbec žaloby nebylo na co navázat a studium římské *actio* zde mnoho nepomohlo. Čerpalo-li a dodnes čerpá evropské právní myšlení z formálnělogicky dokonalých institutů římského soukromého práva, projevilo se ve studiu římského procesu, že se z něho v moderní době v každém směru čerpat nedá.¹⁾

Římský proces nebyl obecným nástrojem ochrany práv v tom smyslu, jak proces chápeme dnes. Také žaloba v římském právu není obecným institutem. Naopak, římské soukromé právo je soustavou konkrétních žalob. Jestliže je podstata kupní smlouvy od dob římských stále táž, je podstata žaloby dnes zcela jiná.

Žaloby v římském právu byly jednotlivě udělovány *praetorem* žalobci, přičemž o udělení či odepření právní ochrany (udělení či odepření práva žaloby) rozhodoval magistrát nejen z hledisek procesních předpokladů, ale

¹⁾ Pokud ovšem jde o některé procesní principy srov. Fiala: Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu, AUC XXI, 1974, str. 11 až 22.

i z hledisek uplatňovaného materiálního práva a mohl odepřít žalobu pro nedostatek materiálního práva, který sám posoudil.²⁾

Již tato minimální charakteristika stačí, aby dnešní právník viděl podstatný rozdíl mezi žalobou v římském právu a žalobou současnou.

Citujme ještě z učebnice Sommarov: „Každá *actio* je přesně vázána na určitý skutkový děj. Kdežto v dnešním právu lze k vyličení jakéhokoli děje skutkového připojit žádost za poskytnutí ochrany soudní a netřeba v žalobním spise právnícky charakterizovati základ žaloby, v římském procesu nezbytně musilo žádost za ochranu právní předcházeti rozpoznání, o jaký právní poměr běží, neboť jen tak bylo lze nalézt vhodnou *actio*.“³⁾

O obecném žalobním právu v římském procesu nelze tedy hovořit. Proto pojem žalobního práva vzniká teprve současně s teorií subjektivních práv a s postupným osamostatňováním procesního práva.

Právní teorie 19. a 20. století vytvořila mnohé konstrukce žalobního práva, více či méně spjaté s hmotným právem, konstrukce vesměs vždy napadnutelné buď proto, že jsou příliš úzce vázány na hmotné právo, nebo proto, že subjektivní hmotné právo žalobou uplatňované vůbec vylučují ze svých úvah.

I v současné době a v teorii socialistického procesního práva se pojem žalobní právo považuje za jeden z ústředních teoretických pojmů a není patrně teoretické práce z procesního práva, která by mu nevěnovala větší či menší pozornost. Značná pozornost, patrně větší než u nás, je žalobnímu právu věnována v sovětské teorii civilního procesu. Dnes už ovšem neslouží teoretickým sporům o samostatnost civilního procesu a pak se přímo nabízí otázka, zda vůbec má své oprávněné místo v systému procesního práva a proč. K této otázce se ještě vrátíme po stručné charakteristice jednotlivých teorií žalobního práva.

1. VÝVOJ NÁZORŮ NA ŽALOBNÍ PRÁVO

Pro vznik pojmu žalobní právo bylo nejprve potřeba myšlenkové osamostatnění subjektivního práva od žaloby a k tomu základy položila již přirozenoprávní škola. Avšak sám pojem žalobního práva se objevuje později, jeho autorství se připisuje Windscheidovi.

Učení o podstatě žaloby do vystoupení Windscheida se označuje jako *materiálněprávní žalobní teorie*. Materiálněprávní proto, že v žalobě vidí jeden z aspektů, projevů subjektivního práva, s jehož narušením je žaloba spojena. Savigny považoval žalobu za stadium rozvití materiálního práva. Žaloba náleží nositeli subjektivního práva, které bylo porušeno, jako prostředek na ochranu tohoto práva a vyplývá právě z tohoto práva. S typickou francouzskou vzletností vyjádřil podstatu materiálněprávní žalobní teorie francouzský procesualista Demolombe: „Žaloba je právo samo, uve-

²⁾ Heyrovský: Římský civilní proces, Bratislava 1925, str. 235 a násl.

³⁾ Sommer: Učebnice soukromého práva římského, Praha 1946, str. 39.

dené do pohybu; je to právo ve stavu akce místo ve stavu odpočinku; právo ve stavu války místo ve stavu míru.“⁴⁾

Materiálněprávní teorie žaloby, jakkoli lákavá pro svou jasnost a jednoduchost, nemohla však uspokojit. Nebylo těžké namítnout, že kdyby žaloba měla být vlastností nebo výronem subjektivního práva, nemohla by existovat zamítavá rozhodnutí. A pokud existují, pak se jimi rozhodovalo o žalobě, která žalobou nebyla, protože zde nebylo subjektivní právo, z něhož by plynula. Vždyť přece právě to, zda subjektivní právo existuje a zda bylo porušeno, je v převážné většině případů předmětem zjišťování soudu. Dospěje-li soud k závěru, že zde právo není, pak by ve smyslu materiálněprávní teorie dospíval k závěru, že zde není ani právo žalovat; a na základě čeho a o čem potom rozhodovat?

Tak tato teorie, vycházející z nerozlučného sepjetí žaloby a práva, musela nutně brzo ztroskotat.

Nastoupila *dualistická teorie žalobního práva*, štěpící dosud jednotný pojem práva žaloby na dva, a to: právní nárok plynoucí ze subjektivního materiálního práva a nárok (žalobní) na poskytnutí ochrany. Základ tomuto štěpení položil Windscheid svou teorií nároku, který po prvé jasně odlišil od práva i od žaloby. Dualistickou teorii pak výslovně rozpracoval Muther. Jeho konstrukce žalobního práva spočívala v tom, že toto právo sestává ze dvou složek, a to materiálněprávního nároku, který plyne ze subjektivního práva a dále z veřejnoprávního nároku na udělení právní ochrany tomuto právu. Obě tyto složky žalobního práva se od sebe liší svou povahou, charakterem. Prvá z nich tvoří součást soukromého práva, druhá má veřejnoprávní charakter se všemi důsledky, které toto klasické dělení právních vztahů přináší. Přesto spolu úzce souvisí, neboť existence materiálněprávního nároku je předpokladem a podmínkou veřejnoprávního nároku na udělení právní ochrany.

Teoretické rozštěpení žalobního práva na dvě složky, byť i pojímané v úzké souvislosti a vzájemné závislosti, bylo významným krokem na cestě k rozpoznání podstaty žaloby. Sama o sobě však dualistická teorie musela narážet na obdobné neřešitelné problémy jako předchozí teorie materiálněprávní. Jakmile totiž váže veřejnoprávní nárok na poskytnutí ochrany (byť relativně samostatný) na předpoklad existence nároku, plynoucího ze subjektivního práva, nemůže uspokojivě zodpovědět tytéž otázky, které nezodpověděla materiálněprávní teorie žaloby: o čem a na základě čeho soud rozhoduje, chybí-li zde subjektivní právo nebo chybí-li zde nárok.

Přesto je zásluhou dualistické teorie žalobního práva, že položila základy dalšímu rychlému rozvoji teorie žalobního práva. Jakmile došlo k rozpoznání a k rozštěpení materiálněprávní a procesní (veřejnoprávní) složky žalobního práva, bylo už jen otázkou, která z těchto složek a v jaké podobě převáží. Tak vznikly teorie abstraktního žalobního práva a teorie konkrétního žalobního práva.

⁴⁾ Fourneau: Pour une conception objective de l'action en justice (Université d'Alx-Marseille, 1951).

Teorie abstraktního žalobního práva se zcela ve svém pojetí žalobního práva odpoutává od subjektivního práva a materiálněprávního nároku, aby se postavila na stanovisko, že žalobní právo je výlučně veřejnoprávní, je to právo na poskytnutí ochrany státem, který nedovoluje ochranu svépomocí. Tuto ochranu poskytuje stát prostřednictvím soudního rozhodnutí a popřípadě nuceného výkonu svého rozhodnutí. Právo domáhat se poskytnutí takové ochrany je nezávislé na existenci materiálního práva a z něho plynoucího nároku.

Teoretické základy abstraktního žalobního práva položil Bülow, který poprvé pojal civilní proces soudní jako veřejnoprávní poměr mezi stranami a státem (soudem), a to právní poměr na hmotněprávních vztazích nezávislý a samostatný. V důsledku toho pak považuje žalobu za nezbytnou procesní podmínku potřebnou k založení procesního právního poměru. Toto stanovisko pak další (Degenkolb, Plosz) dovedli do důsledku tím, že výslovně prohlásili, že žalobní právo jako subjektivní veřejné právo na rozhodnutí soudu je zcela nezávislé na skutečné existenci hmotného práva; postačí pouhé tvrzení žalobcovo, že zde určité subjektivní právo je, že toto tvrzené právo bylo porušeno a že se tedy cestou žalobní domáhá jeho nositel ochrany. V tomto smyslu je tedy žalobní právo právem petičním, právem obracet se na státní orgán a jeho nositelem je každý, kdo vůbec má právní subjektivitu. Jakákoli jeho souvislost se skutečnými hmotněprávními vztahy je přerušena.

Jednotliví zastánci teorie abstraktního žalobního práva se mezi sebou v mnohém rozcházel. To ostatně platí i o jiných zde popsaných teoriích. Ve stručném výkladu snažím se postihnout pouze podstatu teoretického stanoviska, podrobnostmi se zde zabývat nechceme, ani nemůžeme a ani to snad není potřebné.

Tak zejména se zastánci abstraktního žalobního práva lišili v tom, proti komu subjektivní veřejné právo žaloby směřuje, kdo je povinným. Byly vysloveny názory, že směřuje proti státu (státnímu orgánu — soudu, který má povinnost ve věci rozhodnout), podle jiných směřuje proti žalovanému (který má povinnost strpět proces proti němu vedený), podle jiných autorů směřuje jak proti státu, tak proti žalovanému, dokonce v italské nauce byl vysloven názor, že jde o subjektivní právo proti soudci (Carnelutti).

Teorie konkrétního žalobního práva vychází rovněž z veřejnoprávního charakteru žaloby, chce však žalobnímu právu dát konkrétnější obsah. Považuje totiž abstraktní žalobní právo za pojem tak široký, že je vlastně bezobsažný. Jestliže se v abstraktním pojetí žalobní právo rovná právní subjektivitě, pak je tedy má každý a pak nelze o subjektivním právu vůbec mluvit. Je to pouhá možnost obrátit se na soud, nic víc. Proto teorie konkrétního žalobního práva hledá znovu vztah mezi subjektivním hmotným právem a procesním právem žaloby, aby tak pojem žalobního práva zúžila a zpřesnila.

Tvůrci teorie konkrétního žalobního práva byli Wach a Hellwig. Nelze-li dnes ani tuto teorii považovat za plně uspokojivou, pak rozhodně je třeba jejím autorům přiznat, že je nejpracovitější. Wach a Hellwig snaží se

spojit všechny nezbytné jak hmotněprávní tak i procesní předpoklady žaloby vedoucí k příznivému rozhodnutí. Tyto předpoklady sjednocují v pojem „nárok na právní ochranu“.

Nárok na právní ochranu je žalobním právem v užším, konkrétním slova smyslu. Nejde, podle zastánců teorie konkrétního žalobního práva, o to, aby bylo dosaženo jakéhokoli rozhodnutí, ale o to, aby bylo vydáno rozhodnutí příznivé, vyhovující. A právo na vyhovující výrok dává právě „nárok na právní ochranu“, Wachem formulovaný a Hellwigem dále pracovaný.

Nárok na právní ochranu není totožný se subjektivním materiálním právem, ani není jeho funkcí či vlastností. Teorie konkrétního žalobního práva neznamená návrat k materiálněprávnímu pojetí žaloby. Nárok na právní ochranu je samostatné procesní právo veřejnoprávní povahy, právo směřující vůči státu (event. i proti odpůrci — v tom se autoři rozcházejí). Je to nárok na uspokojení zájmu na právní ochraně proti odpůrci předepsanou procesní formou. Vzniká od doby, kdy stát zakázal svépomoc a převzal tak povinnost ochrany individuálních práv. Nárok na právní ochranu náleží tomu, kdo je nositelem subjektivního hmotného práva podléhajícího soudní ochraně. Nárok, aby stát poskytl právní ochranu, může mít v konkrétním případě jak žalobce tak i žalovaný a právě tento nárok je bezprostředním předmětem procesu. Soud řeší otázku, zda v konkrétním sporu má nárok na poskytnutí právní ochrany státem žalobce (v tom případě žalobě vyhovějí), nebo zda ho má žalovaný (v tom případě žalobu zamítne). Přitom je materiální subjektivní právo pouze jednou složkou tohoto nároku, zdaleka s ním však není totožné.

Hellwig⁵⁾ rozpracoval podrobněji předpoklady (složky) nároku na právní ochranu. Tyto předpoklady jsou jednak procesní, jednak hmotněprávní. Procesní předpoklady jsou dvojí: jednak předpoklady procesu, jednak procesní předpoklady žaloby. Prvou skupinu tvoří ty, jejichž nedostatek vede k odmítnutí žaloby; patří sem např. pravomoc soudu, právní subjektivita stran a některé další. Druhou skupinu tvoří ty, jejichž nedostatek vede k odmítnutí žaloby pro tentokrát; sem řadí např. dovolenost sporu, existenci právního zájmu a další. Konečně materiálněprávním předpokladem nároku na právní ochranu je subjektivní hmotněprávní nárok.

Nárok na právní ochranu sestává ze všech uvedených předpokladů a jsou-li tyto předpoklady splněny, představuje ve smyslu teorie konkrétního žalobního práva nárok vůči státu na příznivé rozhodnutí v dané věci.

Teorie konkrétního žalobního práva a učení o nároku na právní ochranu získaly řadu stoupenců, kteří je dále rozvíjeli a zejména obhajovali proti odpůrcům, jichž bylo od počátku rovněž nemálo. Slabinou teorie, na niž kritika nejčastěji míří, je samo její východisko, totiž otázka, zda vůbec je možno hovořit o právu na příznivé rozhodnutí. Sebedůkladněji vymezené předpoklady nároku na právní ochranu nemohou totiž zaručit, že k vydání příznivého rozhodnutí skutečně dojde. Nemusí k němu dojít pro

⁵⁾ Hellwig: Anspruch und Klagerecht, Leipzig 1924.

nejrůznější příčiny. Snad lze zde hovořit o pravděpodobnosti, ale to není totéž co právo či nárok.

Na tomto místě lze pro zajímavost poznamenat, že i s kategorií pravděpodobnosti už bylo žalobní právo spojováno. Jak uvádí ve své monografii Štastný,⁶⁾ přiznává Sauer žalobní právo tomu, jemuž svědčí pravděpodobnost příznivého rozsudku, a to za předpokladu normálně sebraného skutkového stavu a to soudcem s normální usuzovací schopností. Správně hned Štastný poznamenává, že „úsudky o pravděpodobnosti nemohou být předmětem právní vědy“ a „že vyslovující se o žalobním právu smíme počítati jen s tím, co se státi má, nikoli s tím, co se pravděpodobně stane“.⁷⁾ Vraťme se však ke konkrétnímu žalobnímu právu.

Jeho přesvědčivá kritika je založena na tom, že ve skutečnosti nelze ztožnit existující mimoprocesní skutkový stav a z něho plynoucí práva a povinnosti se skutkovým stavem, jak jej soud zjistil a z něhož práva a povinnosti účastníků vyvozuje. Nelze tedy nikdy ve skutečnosti hovořit o tom, že určitý skutkový stav ve spojení se všemi dalšími podmínkami procesního charakteru nutně vede k příznivému rozhodnutí.

Je věcí pozitivní právní úpravy, do jaké míry zajišťuje procesními předpisy maximální shodu zjištěného stavu se skutečným stavem. V podmínkách buržoazního civilního procesu, ovládaného zásadou formální pravdy, nebylo odpůrcům teorie nároku na právní ochranu zatěžko snést řadu argumentů, dokazujících možný nesoulad skutkových zjištění soudu se skutečným stavem věci a z toho vyplývající iluzornost „nároku“ na právní ochranu.

Přitom je možno ponechat stranou rozhodnutí nesprávná, vydaná v rozporu se zjištěným skutkovým stavem nebo na základě nedostatečně či vůbec nesprávně zjištěného skutkového stavu. Taková rozhodnutí vždy byla a budou; jako každá lidská činnost přináší i rozhodovací činnost občas výsledky nezdařené. Pozitivní právní úprava může tyto jevy maximálně omezovat, nemůže jim však patrně nikdy zcela zabránit. Jsou to však jevy ojedinělé, atypické, jevy, které být nemají a proto není třeba k nim v teoretických úvahách přihlížet.

Rozhodnutí však nemusí být v souladu s materiálněprávním stavem ani tehdy, je-li zcela správné a vydané na základě bezvadně provedeného řízení. Čím více je proces ovládán zásadou formální pravdy a zásadou pojednací v jejím vyhraněně individualistickém pojetí, tím více příkladů pro to lze uvést. Stačí, aby ten, u něhož jsou splněny všechny předpoklady nároku na právní ochranu, zmeškal rok, a připouští-li platný proces vydání rozsudku pro zmeškání (buržoazní procesní řády jej vesměs připouštějí), bude jeho žaloba — vzdor nároku na právní ochranu a tedy na příznivé rozhodnutí — zamítnuta. Stačí dále, aby v průběhu řízení — vzdor nároku na právní ochranu — neunesl důkazní břemeno a jeho žaloba bude zamítnuta. Rozhodnutí soudu je totiž podmíněno nikoli mimoprocesním skutko-

⁶⁾ Štastný: Civilní žaloba v právu československém, Praha 1934.

⁷⁾ Štastný: cit. práce, str. 38.

vým stavem, ale tím, jak se soudu po provedeném řízení tento stav jeví, a to na základě výsledků procesního dokazování včetně skutkových i právních domněnek, které soud přípustně, v rámci právních předpisů, používá.

Tyto případné argumenty proti konstrukci nároku na právní ochranu, podle něhož má subjekt za splnění určitých podmínek nárok na příznivé rozhodnutí a soud povinnost příznivě pro něj rozhodnout, vedly některé zastánce této teorie k tomu, že vznik nároku na právní ochranu posunují až k okamžiku před vydáním rozsudku (Stein). Nepovažují tedy nárok na právní ochranu za nárok předprocesní, ale za nárok, který vzniká, až když jsou splněny všechny předpoklady pro příznivý meritorní rozsudek. Tu však už se přetahuje veškerá souvislost se žalobou a žalobním právem.

Kritika teorie konkrétního žalobního práva se zaměřila nejen na popření existence takového nároku, který nemusí být a není vždy uspokojen, ale vůbec na konstrukci žalobního práva jakožto právního nároku. Dokládá, že takovému nároku neodpovídá konkrétní, individuální, vymahatelná povinnost a vykazuje ho do mimoprávní sféry, jako pouhé měřítko, ukazatel správnosti rozsudku, který není žádným nárokem v právním slova smyslu.

Šťastný dokazuje, že celá tato konstrukce je založena na fikci, totiž na fikci totožnosti stavu skutečného a stavu, jak má být soudem zjištěn. K poznání vzájemné souvislosti norem hmotného a procesního práva nemůže taková fikce nikterak přispět, proto ji zcela odmítá.

Zde stručně reprodukována kritika teorie konkrétního žalobního práva, i když se k ní příkláním, vychází ovšem z pozic buržoazního civilního procesu založeného na principu formální pravdy, panství stran nad procesem a pasivní role soudu, který nezasahuje nebo zasahuje jen velmi omezeně do boje stran ve smyslu buržoazního pojetí projednací zásady. Předprocesní nárok na právní ochranu je v příkrém rozporu právě s tímto typickým charakterem buržoazního procesu.

Z tohoto rozporu vyvozuje Gurvič⁸⁾ logický závěr, že alespoň zastánci konkrétního žalobního práva měli pro civilní proces i v podmínkách buržoazní společnosti formulovat nezbytnost uplatnění zásady materiální pravdy. Neboť zásada materiální pravdy má daleko blíže k možnosti zjištění a rozhodnutí podle skutečného stavu věci. K tomuto závěru nepřistoupil Wach, ale Hellwig již vyvozuje důsledky a prohlašuje princip materiální pravdy za nezbytný pro civilní proces, má-li se nárok na právní ochranu prosadit a realizovat.

Zásada materiální pravdy byla plně uplatněna až v socialistickém procesním právu. Můžeme si tedy hned v této souvislosti položit otázku, zda konkrétní žalobní právo a z něho plynoucí nárok na příznivé rozhodnutí má či nemá místo v teorii socialistického civilního procesu.

Gurvič ve své již citované monografii je teorii konkrétního žalobního práva pro sovětský civilní proces příznivě nakloněn, i když jeho konečné stanovisko k této teorii je negativní. Odmítá ji ovšem v sovětském proces-

⁸⁾ Gurvič: Pravo na isk, Moskva 1949, str. 24.

ním právu ze zcela jiných důvodů, než pro které ji považuje za nesprávnou a nereálnou v podmínkách buržoazního procesu.

Gurvič uvádí, že je-li v buržoazním procesu zásadně možný nesoulad mezi skutečným stavem a stavem, jak jej zjistil soud, pak v sovětském procesu, vybudovaném na základě materiální pravdy, takový nesoulad zásadně možný není. Tím nechce říci, že sovětské soudy rozhodují vždy správně a v souladu se skutečnými hmotněprávními vztahy, ale rozhodující je, že je to v každém případě jejich základní úkol.

Pro tyto důvody odmítá všechny dřívější argumenty proti teorii konkrétního žalobního práva, které v podmínkách sovětského procesu ztratily svůj význam, ač byly důvodné v podmínkách buržoazního procesu. Přesto odmítá teorii konkrétního žalobního práva, v němž vidí „zbytečnou konstrukci dublující materiální právo“.⁹⁾ Jestliže, jak řekl Lenin, právo není nic bez aparátu donucení, pak z toho plyne, že neexistuje žádné subjektivní občanské právo bez možnosti nuceného uskutečnění soudní cestou. Při takovém pojetí subjektivního práva odpadá, podle Gurviče, potřeba konstruovat zvláštní veřejnoprávní nárok proti státu na poskytnutí právní ochrany.

S Gurvičovým závěrem plně souhlasím. Pokud však jde o argumentaci, nelze podle mého soudu vyloučit zcela ani pro oblast socialistického civilního procesu, při plném uplatnění zásady materiální pravdy, ty námitky, které se opírají o možný nesoulad mezi skutečným stavem a stavem, jak jej soud zjistil. Jinak řečeno, ani v našem procesu nemusí vždy soud dospět k poznání skutečného mimoprocesního stavu, a to nejen v případech nesprávných rozhodnutí, která mohou být v opravném řízení změněna, ale i v případech, kdy soud postupuje a rozhodne zcela správně a přece jeho rozhodnutí nemusí být v souladu se skutečnými právními poměry. A tím už je teorie nároku na právní ochranu popřena.

Je pravda, že je zde rozdíl mezi procesem ovládaným zásadou formální pravdy a procesem ovládaným zásadou materiální pravdy, a to rozdíl velmi výrazný.

V socialistickém procesu soud má zjistit skutečný stav věci a na základě skutečného stavu věci má rozhodnout. Tomuto zjištění nekladou procesní předpisy žádné formální překážky, naopak mu všemožně napomáhají. Panství stran nad procesem je omezeno a projednací zásada je nově pojata nikoli jako souboj stran, kterému soud přihlíží, ale jako součinnost soudu s účastníky, směřující ke zjištění skutečného stavu věci. Soud není omezen na tvrzení účastníků a na důkazy účastníky navržené a může provést i další důkazy, které nikdo nenavrhoval. Náš proces nezná rozsudek pro zmeškání, ani rozsudek pro uznání či vzdání se práva. Soud tedy vždy rozhoduje jen na základě toho, co sám zjistil. To všechno jsou velmi významné rozdíly, které socialistický civilní proces posunují o mnoho blíže onomu vytčenému cíli, jímž je spravedlivé, správné a ze skutečného stavu vychá-

⁹⁾ Gurvič: cit. práce, str. 43.

zející rozhodnutí, než se mu kdy přiblížil proces ovládaný formální pravdou.

Přesto však i materiální pravda je postulát, je to stav, kterého má být dosaženo, nikoli stav, který ve všech případech je. Nelze vyloučit ani v socialistickém civilním řízení, že určité skutečnosti soud nezjistí buď proto, že je účastníci neuvedou a soud se o nich jinak nedozví, nebo proto, že sice budou uvedeny, ale nebudou dokázány.

Neunese-li účastník důkazní břemeno a nezjistí-li soud tvrzené skutečnosti jinak, půjde tento nedostatek k účastníkovi tíži. Soud musí rozhodnout a nebyla-li určitá skutečnost prokázána, rozhodne tak, jako by neexistovala.

Kdybychom chtěli podpořit teorii nároku na právní ochranu, museli bychom do tohoto pojmu zahrnout i to, že byl o existenci rozhodných skutečností podán dostatečný důkaz, čímž bychom vznik nároku na právní ochranu posunuli až k okamžiku rozhodnutí. To však jej už vzdaluje od žaloby, která stojí na samém počátku řízení a pro žalobní právo pak taková úvaha nemá význam. Proto nelze než uzavřít, že teorie konkrétního žalobního práva nemůže mít místo ani v socialistickém procesu.

*

Na téma žalobní právo byla dále v buržoazní literatuře vyslovena dnes už nepřehledná řada názorů včetně těch, které existenci žalobního práva jakožto subjektivního práva z různých důvodů vůbec popírají a prohlašují za nepotřebnou konstrukci. Tak zejména někteří — nikoli všichni — *normativisté* (Pagenstecher, Binder).¹⁰⁾ Vycházejí z názoru, že každý soudní rozsudek je konstitutivní, soud svým rozhodnutím teprve vytváří, mění nebo ruší právní poměry. Mimoprocesní stav je nerozhodný, protože teprve rozhodnutí zakládá práva a povinnosti, a to se stejnými účinky a bez ohledu na to, zda je v souladu nebo není v souladu se skutečným stavem. Proces neslouží k ochraně nějakých předprocesních práv, nýbrž slouží k určení právních vztahů, které do rozsudku existují pouze hypoteticky. Podle Bindera teprve v procesu získává právo svou sílu; je právě funkcí procesu vyvést právo ze stavu hypotéz a předpokladů k objektivní existenci. Tam, kde není úspěšná žaloba, tam ani není právo. Proto také je jakýkoli rozpor mezi rozsudkem a hmotněprávním stavem vyloučen. V důsledku takového nazírání neexistuje žalobní právo jako subjektivní právo ani v abstraktní ani v konkrétní podobě, existuje pouze možnost uvést do pohybu soudní aparát podáním žaloby.

Společenský dopad takových teorií, jak správně na to poukazuje Gurvič, je velmi nebezpečný, protože otvírá široké možnosti soudní zvlůle. Na této teoretické bázi je možno legalizovat a zároveň zamaskovat třídní charakter justice.¹¹⁾

V české procesualistické literatuře, pokud se věnovala problému žalob-

¹⁰⁾ Srov. Grňa: Binderova konstrukce žalobního práva, Právník 1930, str. 8.

¹¹⁾ Gurvič: cit. práce, str. 32.

ního práva, se rovněž výrazně projevil *normativismus*, ovšem s jiným vztahem k pojmu žalobního práva a s jeho jiným pojetím (Grňa, Procházka). Oba se v podstatě přiklánějí k nároku na právní ochranu, tedy k žalobnímu právu v jeho konkrétním pojetí.

Větší pozornost věnoval žalobnímu právu Procházka ve své monografii o žalobním důvodu.¹²⁾ Procházkovi je, ve smyslu normativní právní teorie, žaloba návrhem na vydání konkrétní právní normy. Z tohoto hlediska považuje abstraktní žalobní právo, jak bylo v literatuře formulováno, za delegaci k nepovinnému (nepovinnému z hlediska žalobce) pravotvornému aktu. Obsahem žalobního práva pak je soudní povinnost konkrétní právní normu (tj. rozsudek) vydat. Ovšem žalobní právo, namířené proti státu, je podmíněno žalobcovým právem, namířeným proti žalovanému.

Konkrétní žalobní právo, jako právo na příznivý rozsudek předpokládá tedy předprocesní právo žalobcovo na povinnost žalovaného, jež pak v rozsudku je deklarována. Autor tedy nikterak nepopírá rozhodující význam (tím méně existenci) mimoprocesních subjektivních práv.

Procházka tak, jak sám uvádí, jen „správně formuluje myšlenky teorie nároku na právní ochranu“.¹³⁾ Převádí teorii abstraktního i konkrétního žalobního práva do normativistických kategorií, přičemž obsahově mu, zejména Hellwigova konstrukce nároku na právní ochranu, není nepřijatelná.

Za pozitivní je třeba u Procházky považovat logické utřídění celého problému, se kterým se, pokud je mi známo, setkáváme v literatuře zde poprvé. Jde o následující úvahu:

Ve vztahu k žalobě existují tři druhy soudních povinností a tři skupiny podmínek, které jsou pro vyvolání některé z těchto povinností nezbytné.

Prvá skupina těchto podmínek vyvolává povinnost soudu, aby se žalobou vůbec zabýval. Druhá skupina podmínek, nikoli ovšem samostatně, nýbrž ve spojení s první skupinou, vyvolává povinnost soudu meritorně o žalobě rozhodnout. Konečně třetí skupina podmínek, ve spojení s prvními dvěma, vyvolává povinnost soudu meritorně rozhodnout podle návrhu žalobce, tedy žalobě vyhovět.

Do první skupiny podmínek řadí autor nejprimitivnější náležitosti žalobního spisu, jako je individualizace věci, vylíčení skutkových poměrů, žalobní návrh atd., prostě to, co formálně činí žalobu žalobou.

Do druhé skupiny podmínek patří zejména přípustnost pořadu práva a tuzemského soudnictví, příslušnost dovolaného soudu, procesní způsobilost stran, nedostatek překážky rozepře zahájené a nedostatek věci pravoplatně rozsouzené atd. Splnění podmínek druhé skupiny vede soud k meritornímu rozhodnutí, jejich nesplnění vede k odmítnutí žaloby.

Konečně třetí skupinu podmínek tvoří existence právního stavu, jež má soud podle žaloby deklarovat a z něhož má vyvodit právní následky. Splnění této podmínky vyvolává povinnost soudu rozhodnout podle žaloby, její nesplnění vede k zamítnutí žaloby.

¹²⁾ Procházka: Žalobní důvod, Praha—Brno 1932.

¹³⁾ Procházka: cit. práce, str. 41.

Toto přehledné a logické roztržidění Procházkovo vnáší jasno do problematiky, leckdy až příliš a zbytečně komplikované. Věcně lze však proti němu namítnout totéž, co se namítá proti konstrukci nároku na právní ochranu, neboť třetí druh povinnosti soudu, podmíněný splněním třetí skupiny podmínek, není nic jiného, než konkrétní žalobní právo.

Velmi podobný přístup, jistě zcela nezávisle na českém autoru, nalezneme v současné procesní teorii francouzské.¹⁴⁾ Vizioz rozlišuje tři rozličná oprávnění, a to: přístup k soudům, právo na meritorní rozhodnutí sporu a právo na příznivé meritorní rozhodnutí. Pouze to druhé považuje za žalobní právo v procesním smyslu.

Z významných našich procesualistů dále Ott zastává názor, že žaloba „jsouc dovoláním se státního orgánu, soudu, k ochraně soukromoprávního nároku, dvojí živel v sobě chová: soukromoprávní (materiální), totiž osvědčování se nějakého oprávnění proti určité osobě jakožto nároku proti ní žalobci příslušejícího, a veřejnoprávní (formální), totiž domáhání se ochrany soudu pro nárok žalovaným ohrožený aneb jím dosud neuskutečněný...“.¹⁵⁾ Výslovně pak zdůrazňuje, že zde nejde o nějaký individuální veřejnoprávní nárok na ochranu směřující proti státu.

Hora se k teoriím žalobního práva staví skepticky, zejména popírá nauku o nároku na právní ochranu. Zdůrazňuje, že poskytování právní ochrany je všeobecným a kulturním posláním státu a nemůže být proto pojato jako samostatné subjektivní právo příslušející žalobci. Stanovisko Horovo k otázce žalobního práva můžeme považovat za ryze procesní, v žalobě vidí především procesní úkon, kterým žalobce uvádí do pohybu celé řízení.¹⁶⁾

Velmi ostře vystoupil proti učení o nároku na právní ochranu Ratica.¹⁷⁾ Mimo již zde uvedené námitky argumentuje dále tím, že kdyby měl žalobce samostatný nárok na příznivé rozhodnutí už před procesem, porušil by soud vydáním nesprávného rozsudku i tento jeho veřejnoprávní nárok. Vydáním nesprávného rozsudku je tedy porušeno objektivní hmotné právo, subjektivní právo jím dané, nárok na právní ochranu a ještě případně i procesní právo. Takový uzel, podle Ratici, je těžko rozmotat nejen pro mnohost, ale i pro cizorodost jednotlivých prvků.

Ani Šťastný ve své již citované monografii není žalobním teoriím, zejména pak teorii nároku na právní ochranu příznivě naklaněn. Většinu žalobních teorií vytýká, že jim uniká pravý význam žalobního aktu, snaží-li se do pojmu žalobního práva zahrnout všechny předpoklady povinnosti soudu příznivě rozhodnout. A to platí i tehdy, když je cíl žaloby viděn ne v rozhodnutí příznivém, ale v meritorním rozhodnutí, nebo v jakémkoli rozhodnutí vůbec. Žaloba je podle Šťastného jen jednou z koordinovaných podmínek, z nichž se proces skládá a které společně vedou k rozhodnutí.

¹⁴⁾ Vizioz: *Études de procédure*, Bordeaux 1956.

¹⁵⁾ Ott: *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, Praha 1908, II. díl, str. 5.

¹⁶⁾ Hora: *Československé civilní právo procesní*, Praha 1923, II. díl, str. 143 a násl.

¹⁷⁾ Ratica: *Základy procesního práva*, Bratislava 1948, str. 59 a násl.

A není důvodu jednu z těchto podmínek, totiž žalobu, nadřazovat ostatním a vytvářet z ní nějaké zvláštní subjektivní právo. Všem zmíněným teoriím uniká tak specifický spoj žaloby s dalším řízením. Každá žaloba, třeba vadná, pokud ještě zůstává žalobou, nějakou povinnost soudu vyvolává.

Šťastný tak dospívá k závěru, že žaloba je jen podmínkou vzniku procesu (procesněprávního poměru) a připojuje se tím výslovně k názoru, který vyslovil Bülow, v naší literatuře pak Hora.

Můžeme snad závěrem konstatovat, že v československé procesualistické literatuře buržoazního období nenašly teorie žalobního práva, zejména pak teorie konkrétního žalobního práva, větší příznivou odezvu.

2. ŽALOBNÍ PRÁVO V TEORII SOCIALISTICKÉHO CIVILNÍHO PROCESU

Sovětská teorie civilního procesu věnovala a věnuje pojmu žaloby a žalobního práva značnou pozornost. Svědčí o tom nejen řada monografií, věnovaných přímo tomuto tématu (Gurvič, Dobrovolskij, Avdějenková, Rjabová atd.), ale též skutečnost, že i v základních teoretických pracích a v učebnicích občanského procesu je vždy otázce žaloby a žalobního práva věnováno patřičné místo.

Názory na žalobní právo a podstatu žaloby v sovětském civilním procesu se u jednotlivých teoretiků značně liší, a to podle stupně sepejetí občanského hmotného a procesního práva v autorově pohledu.

Patrně nejvíce převládá *dualistické pojetí žaloby* — v procesním smyslu jako prostředku ochrany porušeného subjektivního práva a v materiálním smyslu jako nároku žalobce vůči žalovanému. Toto dualistické pojetí v nejnovějších sovětských pracích dostává kvalitativně novou podobu — nikoli už žaloba ve smyslu procesním a žaloba ve smyslu hmotněprávním, nýbrž jednotná podstata žaloby, zahrnující v sobě jak procesní, tak i materiálněprávní stránku, přičemž v žalobě jsou v nerozlučitelné jednotě spojeny obě stránky.

Toto základní stanovisko s drobnými modifikacemi je patrně možno v současné teorii sovětského procesu považovat za převažující.

Máme-li roztrždit jednotlivé teoretické názory vyslovené v nauce sovětského civilního procesního práva, pak můžeme poukázat na stanovisko *materiálněprávní* (Joffe, Kurylev), které opomíjí procesní podstatu žaloby a zdůrazňuje právo žaloby jako důsledek porušeného subjektivního hmotného práva. Tento názor však zůstal v sovětské procesní teorii ojedinelý.

Výrazněji se projevila *procesní* teorie žaloby, která se svým obsahem přibližuje, i když se její autoři tomuto označení vyhýbají, teorii abstraktního žalobního práva. Mezi výrazné představitele patří Zejder, Judelson. Zejder podtrhuje význam žaloby jako procesního institutu, a to dokonce ústředního institutu civilního procesu, který přes řešení konkrétního sporu vede k ochraně společenských vztahů a právního pořádku. Podobně Judelson vidí v žalobním právu zákonnou možnost obrátit se na soud a v žalobě vidí žádost právně zainteresované nebo jiné oprávněné osoby o řešení

občanskoprávního sporu. K existenci hmotněprávních předpokladů žaloby nepřihlíží. To ostatně oběma autorům sovětská nauka vytýká (Klejnman).¹⁸⁾

Svým pojetím se procesnímu chápání žaloby přibližuje Žeruolis.¹⁹⁾ Ve své práci o podstatě sovětského civilního procesu věnuje žalobě velkou pozornost a podtrhuje její procesní charakter. Žaloba je podle Žeruolise jedna z procesních forem ochrany práva a stejně jako ostatní formy slouží ochraně subjektivních práv. Nelze ji tedy od materiálněprávní stránky zcela odtrhovat, žaloba má svůj materiálněprávní předmět. Ale právo žalovat není podle autora závislé na důvodnosti hmotněprávního nároku a tento nárok tedy nemůže být předpokladem žalobního práva. Žalobním právem je mu právo občanů a socialistických organizací na podání žaloby, na vyvolání sporného řízení, právo na meritorní projednání sporu.

Značně rozšířena a podrobně propracována byla v sovětské teorii, jak už bylo řečeno, *dualistická teorie žalobní*. Jejími představiteli byli především Abramov,²⁰⁾ Čapurskij, Gurvič. Abramov ve své obsáhlé učebnici (autorem 10. kapitoly o žalobě je však právě Čapurskij) rozlišuje žalobu v procesním smyslu a žalobu v materiálním smyslu. V procesním smyslu je žaloba prostředkem ochrany práva, je to na soud vznesená žádost o poskytnutí ochrany. V materiálním smyslu se žalobou rozumí uplatněný hmotněprávní nárok žalobce vůči žalovanému, tedy subjektivní hmotné právo. Žalobní právo v procesním smyslu je oprávnění obrátit se na soud s požadavkem poskytnutí soudní ochrany. Žalobní právo v hmotněprávním smyslu je oprávnění k nucenému uskutečnění dlužníkových závazků vůči žalobci. Žaloba v procesním smyslu a žaloba v materiálním smyslu mají různou právní povahu. Nemá-li žalobce žalobní právo v procesním smyslu, řízení končí bez meritorního projednání věci. Jinak je tomu při řešení otázky žalobního práva v materiálním smyslu. Jestliže žalobci přísluší, pak proces skončí pro něho příznivým rozhodnutím. Jestliže však žalobci žalobní právo v materiálním smyslu nepřislúší, rozhodne soud meritorně, ale pro žalobce nepříznivě, tj. zamítne žalobu.

Již z tohoto stručného výkladu vidíme, že v učebnici Abramovově jde vlastně o snahu formulovat nárok na příznivé rozhodnutí, který se označuje jako žalobní právo v materiálním smyslu.

Podobně i Gurvič ve své již citované monografii rozlišuje žalobní právo v procesním smyslu (prostředek soudní ochrany) a žalobní právo v materiálním smyslu (subjektivní právo ve stadiu vymahatelnosti); třeba poznamenat, že nečiní žalobu v procesním smyslu závislou na tom, zda zde je hmotné právo ve stavu vymahatelnosti, tedy žalobě ve smyslu procesním přiznává samostatný, nezávislý charakter. Gurvič ostatně rozlišuje ještě třetí význam pojmu žalobní právo, tj. význam ve smyslu aktivní věcné legitimace. Práce Gurvičova více než jiné napovídá, že rozpory mezi jed-

¹⁸⁾ Klejnman: Novější tečenija v sovětskoj nauke graždanskogo procesualnogo prava, Moskva 1967.

¹⁹⁾ Žeruolis: Suščnost sovětskogo graždanskogo procesa, Vilnius 1969.

²⁰⁾ Abramov a kol.: Obščiansky proces SSSR, Bratislava 1951.

notlivými autory jsou více terminologického než obsahového rázu. Sám autor poznamenává, že by bylo třeba především odstranit mnohoznačnost pojmu žalobní právo. Potud je třeba s ním souhlasit, zejména když v ruštině patrně termín „právo na isk“ je termínem častěji a ve více významech užívaným. Méně už přijatelný, a to zřejmě i v podmínkách sovětského civilního procesu, je jeho návrh vyhradit termín právo na isk pro materiálněprávní pojetí, tedy vlastně pro vymahatelnost subjektivního práva.

Štěpení žalobního práva a žaloby na žalobní právo a žalobu ve smyslu procesním a ve smyslu materiálněprávním podle Abramova a Gurviče bylo v novější sovětské procesualistické literatuře podrobeno kritice. Převažující názory současné doby se stavějí na stanovisko jednotného pojmu žaloby, která v sobě zahrnuje jak procesní, tak materiální stránku. Žaloba je považována za hraniční institut, spojnici mezi hmotným a procesním právem. Procesní podstata žalobního práva není popírána, ale zároveň se zdůrazňuje nezbytnost subjektivního hmotného práva alespoň tvrzeného žalobcem, které tak tvoří předmět žaloby.

Tak podle Rjabové²¹⁾ do pojmu žaloby spadá jak subjektivní občanské právo, tak jeho soudní ochrana. Avdějenko²²⁾ hovoří o kumulativním charakteru žaloby pro nezbytné znaky materiálněprávní i procesněprávní. Dobrovolskij²³⁾ zdůrazňuje v žalobě jednotu dvou požadavků — požadavku vůči soudu na poskytnutí ochrany a požadavku žalobce vůči žalovanému (prostřednictvím soudu) na splnění povinnosti; větší důraz přitom klade na materiální stránku. Vidí v žalobě především oprávnění k nucenému uskutečnění porušeného nebo ohroženého subjektivního práva. Ve své nejnovější práci²⁴⁾ vykládá žalobní právo jako samostatné subjektivní právo složené, které v sobě zahrnuje jak právo podat žalobu, tak i právo na vyhovující rozsudek.

Klejnman v již citované práci naproti tomu zdůrazňuje rovnocennost obou stránek žaloby. Žaloba jako procesní prostředek soudní ochrany se řídí a upravuje procesním právem. Jejím předmětem je nárok žalobců vůči žalovanému, jehož rozsah a podmínky se řídí materiálním právem. Proto je procesní a materiální stránka žaloby neoddělitelná.

*

Mimo oblast sovětské teorie civilního procesu byla otázkám žaloby, zejména žalobního práva, věnována menší pozornost. V polské literatuře, zdá se, je převažující přístup k žalobě jako ryze procesnímu institutu. Učebnice Siedleckého²⁵⁾ hovoří o žalobě jako procesním úkonu, který je návrhem na provedení řízení. Avšak současná kolektivní teoretická práce

²¹⁾ Rjabová: Osnovaniye iska v sovětskom graždanskom processe, Moskva 1964.

²²⁾ Avdějenko: Isk i jeho vidy v sovětskom graždanskom procesualnom prave, Leningrad 1951.

²³⁾ Dobrovolskij: Iskovaja forma zaščity prava, Moskva 1965.

²⁴⁾ Dobrovolskij—Ivanova: Osnovnye problemy iskovoj formy zaščity prava, Moskva 1977 (v tisku).

předních polských procesualistů zaujímá, byť okrajově, stanovisko jiné.²⁶⁾ V úvodní části je věnována pozornost vývoji názorů na žalobní právo v závislosti na vývoji názorů na funkci civilního procesu. Autor této partie Berutowicz dokládá, jak se vyvíjely a měnily žalobní teorie podle toho, zda funkce civilního procesu byla spatřována v ochraně individuálních práv a zájmů nebo v ochraně a prosazování právního řádu dané společnosti, popř. v kombinaci obou. Socialistická společnost jako první vytváří předpoklady pro dialektické spojení individuálních a společenských zájmů, a to i v oblasti civilního procesu. Socialistická teorie žalobního práva musí proto právě na toto spojení zaměřit svou pozornost a vyjasnit, jak je realizována ochrana subjektivních práv při současném prosazování a uskutečňování socialistického právního řádu. Tomuto hledisku, podle autora, nejlépe odpovídá právě ta žalobní teorie, která v žalobě vidí jednotu materiálních a procesních prvků a vytváří tak komplexní a nedílný institut, stejně jako je nerozlučitelná realizace individuálního a společenského zájmu v socialistickém státě.

Názor tomu blízký, který však více akcentuje právě spojení mezi materiálním a procesním právem v žalobě, byl v nedávné době, byť ojediněle, vysloven u nás.

Steiner²⁷⁾ považuje právo na žalobu za sponu, „která funkčně spojuje právo hmotné a právo procesní, neboť umožňuje v případech, kdy je právo hmotné ve své vlastní oblasti popíráno a stává se tím neefektivní, převést ho do oblasti procesní, která mu má zajistit jeho realizaci“.²⁸⁾ Považuje tedy žalobní právo za samostatné veřejné právo, odlišné jak od práva hmotného, tak i od práva procesního. V důsledku tohoto svého pojetí autor konstruuje vedle věcné legitimace a procesní legitimace ještě žalobní legitimaci, kterou spatřuje v žalovatelnosti nároku, jemuž má být poskytnuta procesní ochrana.

Jinak, zdá se, většina čs. procesualistů se přiklání k procesnímu chápání žaloby a větší či menší ingerencí materiálněprávních prvků.

Boura²⁹⁾ se hlásí ke Klejnmanovu stanovisku, že žaloba má nezbytně dvě složky, které se vzájemně podmiňují a a bez nichž by žaloba nebyla žalobou: složku procesní, již je žádost k soudu o poskytnutí ochrany, a složku materiálněprávní, již je nárok žalobce vůči žalovanému.

Ze Štajgrových prací lze usuzovat, že chápe žalobu jako procesní institut v podstatě ve smyslu abstraktní žalobní teorie.³⁰⁾

Rovněž Češka³¹⁾ se vyslovuje pro to, že by mělo být termínu žalobní právo užíváno pouze ve smyslu práva na dovolání se soudní ochrany,

²⁵⁾ Siedlecki: *Zarys postepowania cywilnego*, Warszawa 1968.

²⁶⁾ Jodlowski a kol.: *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Polská akademie nauk, 1974.

²⁷⁾ Steiner: *Žaloba v poměru k právu hmotnému a procesnímu*, Právník č. 5/1974.

²⁸⁾ Steiner: cit. práce, str. 432.

²⁹⁾ Boura F.: *Soudní rozhodnutí*, Orbis 1957.

³⁰⁾ Štajgr: *Některé teoretické otázky civilního práva procesního*, AUC X, 1969; Štajgr: *Procesní podmínky a jejich zjišťování*, AUC 1–2/1966.

zatímco vytváření pojmu žalobní právo v materiálním smyslu považuje za zbytečné. Právo na podání žaloby existuje samostatně a nezávisle na subjektivním občanském právu, které je žalobou uplatňováno.

Nejnověji u nás Macur³²⁾ volí systémově strukturní metodologický přístup k postavení občanského práva procesního v systému práva. Jedním z poznatků touto metodou získaných je i poznatek, že právní institut může být pouze prvkem jednoho právního odvětví a že je zcela vyloučeno, aby jeden institut náležel více právním odvětvím nebo je spojoval. Proto považuje za mylné všechny koncepce žalobního práva jako organické jednoty materiálněprávní a procesní složky. Žalobní právo je mu tedy ryze procesním institutem, který ovšem má nejen vertikální, ale i horizontální (avšak procesní) složku.

Hrdlička³³⁾ se hlásí k převládajícímu názoru sovětské procesní teorie o nerozlučné spjatosti žaloby s hmotným právem, o jehož ochranu jde. Uznává tedy dvě stránky žalobního práva: stránku procesní, tj. právo dovolat se u soudu ochrany, a stránku materiální, tj. právo na vyhovění žalobní žádosti na základě hmotného práva.

Fiala ve svých pracích akcentuje procesní stránku žaloby jako prostředku domáhání se ochrany: zdůrazňuje, že „subjektivní právo hmotné, které je obsahem žádané nebo zamýšlené ochrany, buď existuje, nebo neexistuje, a to zcela nezávisle na zahájeném řízení“.³⁴⁾ A na jiném místě: „Ochrana v civilním procesu sporném může být soudem poskytnuta buď tak, že soud poskytne žalobci žádanou ochranu jeho subjektivnímu právu, nebo tak, že soud poskytne žalovanému ochranu tím, že žalobcův návrh na poskytnutí ochrany zamítne. V obou případech byla poskytnuta právní ochrana právní sféře účastníků. Obsah poskytnuté ochrany tedy může být z tohoto hlediska pozitivní nebo negativní.“³⁵⁾ Tento poznatek považuji za velmi důležitý jako východisko dalších úvah.

Jen ojediněle se v naší procesualistické literatuře vyskytlo stanovisko materiálněprávní. Podle Pužmana³⁶⁾ je uplatitelný hmotněprávní nárok podmínkou vzniku žalobního práva, podmínkou procesněprávního nároku na soudní ochranu. Každá žaloba podle autora předpokládá, že „navrhovatel má právo hmotné, poněvadž jinak by jeho krok byl zbytečný“.

31) Česka: Vztah občanského procesu k občanskému a rodinnému právu, AUC 1-2/1966.

32) Macur: Občanské právo procesní v systému práva, UJEP, Brno 1975.

33) Hrdlička: Prokurátorské žaloby v občanském soudním řízení, Studie ČSAV 5/1968.

34) Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, AUC XVI/1972, str. 19.

35) Fiala: cit. práce, str. 26.

36) Pužman: Právní nároky a procesní návrhy, Orbis 1957, str. 10 a násl.

3. KRITICKÉ ZHODNOCENÍ TEORIÍ ŽALOBNÍHO PRÁVA

Stručný přehled teorií žalobního práva podle mého názoru dostatečně jasně ukazuje rozpornost, někdy až protichůdnost jednotlivých stanovisek, a to nejen ve starší buržoazní teorii civilního procesu, ale dokonce i v současné socialistické procesní teorii. Názorů bylo vysloveno tolik, že je asi těžko možné něco nového k tomu ještě říci nebo dokonce otázku žalobního práva jednoznačně vyřešit. Chci se proto spíše pokusit o urovnání a ujasnění celé, leckdy až zbytečně komplikované problematiky.

Často se totiž zdá, že mezi mnohými, na toto téma vyslovenými názory, nejde ani tak o rozpory věcné jako spíše terminologické a slovní, o různost přístupu, východisek a tím také různost cílů.

Prvním naším východiskem musí být odpověď na otázku, do kterého právního odvětví žalobní právo a žaloba patří. Ani tato základní otázka není mimo diskusi — stačí připomenout dualistické pojetí žalobního práva u některých sovětských autorů nebo nejnovější stanovisko Steinerovo.

Podle převažujících názorů, s nimiž plně souhlasím, je žaloba i žalobní právo institutem procesního práva. Chápeme-li proces vůbec jako prostředek poskytování ochrany a prosazování práva hmotného, pak žaloba je institut, kterým se uskutečnění této funkce procesu v konkrétním případě vyvolává. Je to právní prostředek, kterým se celý postup při poskytování ochrany uvádí do chodu. Protože pak potřeba poskytnutí ochrany (tj. existence určitého subjektivního práva a jeho porušení či ohrožení) není zjevná na první pohled a vychází pro soud bezpečně najevo až v průběhu řízení, musí být tento prostředek k domáhání se ochrany dán každému, kdo se domnívá a tvrdí, že poskytnutí ochrany od státního orgánu potřebuje, bez závislosti na tom, zda ji skutečně potřebuje, neboť to právě se teprve v řízení zjistí. Tento prostředek nemůže být dán každému v libovolné věci, ale jeho použití musí být vázáno na určité podmínky — byť i jsou tyto omezující podmínky v moderní společnosti a zvláště pak ve společnosti socialistické minimální, aby možnost požadovat ochranu byla co nejširší. Podmínky — možno říci podmínky práva žalovat nebo žalobního práva — stanoví opět procesní právo. Ať už je vymezí jakkoli, nemůže žalobu vázat na prokázanou existenci porušeného či ohroženého práva, protože tím by činilo předpokladem procesu to, co má být teprve jeho výsledkem. Toto jsou poznatky známé a nikoli nové, ale považuji za nutné je připomenout. Je-li žalobní právo právem podat žalobu, pak předpoklady tohoto práva mohou být a jsou stanoveny jen procesním právem.

Hovořit o žalobním právu v materiálněprávním pojetí nemá, alespoň v české právní terminologii, smyslu. Naše právní terminologie má k dispozici termín nárok (vynutitelnost, vymahatelnost, občanský zákoník hovoří na některých místech o uplatnění u soudu, domáhání se u soudu, dovolání se pomoci soudu). Někdy se též používá termínu žalovatelnost práva — typicky ve spojení s naturální obligací — to však není po mém soudu přesné. Nejde o nežalovatelnost, když i na splnění naturální obligace lze žalovat a dokonce — u promlčeného závazku — lze dosáhnout

příznivého rozhodnutí, jestliže se dlužník promlčení nedovolá. Uspěje tedy žalobce i tam, kde ve smyslu materiálněprávního pojetí žaloby nemá žalobní právo, protože nemá nárok.³⁷⁾

Ani s konstrukcí Steinerovou nelze souhlasit. Vztah hmotného a procesního práva, koncentrující se mj. právě v pojmech žalobní právo a žaloba, nelze vyřešit vytvářením třetí kategorie, totiž žalobního práva odlišného od práva hmotného i procesního. V tom směru je třeba souhlasit s kritikou provedenou Macurem, zejména v tom, že právní institut může být pouze elementem právního odvětví a nemůže být chápán jako útvar stejného řádu.³⁸⁾

Proto pak ani nelze přistoupit na pojem „žalovatelnosti“ jako podmínky žalobní legitimace ve smyslu Steinerovy konstrukce. To, zda žalovatelnost uplatňovaného práva vznikla a trvá, je, podle mého názoru, součástí věcné legitimace účastníků a musí být v procesu zkoumáno jako nezbytný předpoklad příznivého rozhodnutí, nikoli jako předpoklad účinné žaloby.

Můžeme tedy učinit první závěr, že žalobní právo i žaloba jsou instituty výlučně procesního práva.

Další otázkou, kterou si musíme zodpovědět, je otázka, co se žalobou sleduje, k jakému cíli má vést.

Domnívám se, že mezi teorií abstraktního žalobního práva a teorií konkrétního žalobního práva, jakkoli jsou stavěny do příkrého rozporu, není nějaká principiální difference. Rozdíl mezi nimi je právě v tom, že prvá teorie vidí v žalobě prostředek k vyvolání soudního řízení, cíl vidí v zahájení procesu, ať už jeho výsledek bude jakýkoli; podle toho určuje, kdo k takové žalobě je oprávněn. Druhá teorie naproti tomu považuje žalobu za prostředek dosažení pro žalobce příznivého rozhodnutí konkrétního sporu a podle toho se pak snaží určit, kdo a za jakých podmínek takové žalobní právo má. Je samozřejmé, že jde-li o tak rozdílné cíle žaloby, musí se okruh předpokladů žalobního práva podle obou značně lišit.

Je proto třeba, podle mého názoru, vymezit napřed cíl žaloby.

Cíl žaloby ve vztahu k řízení může být trojí. S touto klasifikací jsme se již v literatuře setkali (Procházka, Vizioz). Není ostatně nikterak obtížné k takovému roztržení dospět, jakmile se jednotlivé žalobní teorie porovnají.

V nejširším pojetí je žalobou takový procesní úkon (návrh), který vyvolá soudní činnost, uvede soudní aparát do chodu, byť i dojde vzápětí k odmítnutí žaloby, zastavení řízení apod.

V užším pojetí je žalobou takový procesní úkon (návrh), který vede k vydání meritorního rozhodnutí, ať už pro žalobce příznivého či nepříznivého, ale který se vyslovuje o uplatněném právu, jehož ochrana byla požadována.

V nejužším pojetí je žalobou (tedy realizací žalobního práva) pouze ta-

³⁷⁾ Ke kritice pojmu „žalovatelnost“ srov. Česka: cit. práce, str. 49.

³⁸⁾ Macur: cit. práce, str. 249.

kový návrh, který vede k vydání meritorního, pro žalobce příznivého rozhodnutí.

Prvá možnost, a v tom je třeba s kritiky abstraktní žalobní teorie souhlasit, je příliš široká, je bezobsažná. Je to vlastně široce pojaté petiční právo, které neobráží specifickou úlohu soudů a soudního procesu v ochranně subjektivních práv. Takové právo má každý, kdo vůbec má právní subjektivitu, bez jakýchkoli omezujících podmínek a má jej ve vztahu i k jiným státním orgánům než soudům. Proto vlastně neříká nic.

Druhou možnost, ke které se chceme přiklonit, ponecháme prozatím stranou.

Třetí možnost, právo žaloby jako právo na příznivé rozhodnutí, je nereálná a neodpovídá charakteru a podstatě socialistického civilního procesu. Proč je žalobní právo v tomto smyslu nereálné, bylo už vyloženo v souvislosti s teorií konkrétního žalobního práva. Můžeme si jen připomenout, že zaměňuje skutečný stav a stav soudem zjištěný, které se tím více mohou neshodovat, čím více je daný proces podřízen principu formální pravdy. Avšak ani socialistický civilní proces, ovládaný principem materiální pravdy, se nemůže obejít bez důkazní povinnosti a důkazního břemene účastníků, čímž se riziko nedostatečných skutkových poznatků přenáší na ně. Proto právo na příznivé rozhodnutí, jehož všechny předpoklady by byly soustředěny už v žalobě, je nereálné.

Je však také v rozporu s charakterem a účelem socialistického civilního procesu. Účelem procesu je poskytování ochrany subjektivním právům občanů a organizací; prostřednictvím této ochrany v individuálním případě též všeobecná ochrana právního řádu a prosazování socialistické zákonitosti; konečně prostřednictvím této individuální ochrany též výchova k zachovávaní právního řádu a preventivní působení soudů jako orgánů socialistického státu. Všechny tyto tři cíle, první jako základní účel řízení a druhé dva jako zprostředkované, nepřímé, ale rozhodnutí imanentní cíle, plní zcela jak rozhodnutí vyhovující žalobě, tak i rozhodnutí zamítavé. I zamítavým meritorním rozhodnutím poskytuje soud ochranu subjektivnímu právu občana či organizace, totiž poskytuje ji žalované straně s účinky právní moci. Že tím nepřímo poskytuje i ochranu právnímu řádu jako celku a současně plní svou preventivně výchovnou funkci, je zřejmé.

Je-li tedy účel řízení splněn i vydáním zamítavého rozhodnutí, pak podle mého názoru postačí spatřovat účel žaloby v dosažení meritorního rozhodnutí jakéhokoli obsahu. Je jisté, že žalobce sleduje vydání příznivého rozhodnutí pro sebe, žalovaný zase pravidelně usiluje o zamítnutí žaloby. To už plyne z podstaty sporného řízení. Avšak důležité je, že takové rozhodnutí, které se vyslovuje o uplatnění právu (meritorní rozhodnutí) autoritativně řeší právní poměry účastníků a poskytuje tak buď oběma nebo jednomu z nich ochranu.

Předpoklady povinnosti soudu vydat meritorní občanskoprávní rozhodnutí, které se koncentrují v žalobě, lze vyvodit z pozitivního práva. O jejich vymezení se pokusím v následující kapitole.

Souhrn těchto předpokladů by bylo možno označit jako předpoklady

žalobního práva a žalobní právo tak přiznat tomu, kdo je splňuje. Nabízí se však otázka, zda je vůbec potřebné o žalobním právu hovořit.

Pojem žalobní právo je umělá konstrukce, a to konstrukce značně vágní. Stačí si připomenout mnohé a značně rozdílné teorie žalobního práva. Ve své době měla konstrukce žalobního práva jistě své opodstatnění a splnila svůj účel, když napomohla teoretickému objasnění vztahu hmotného a procesního práva a náležitému rozlišení obou právních odvětví. Žalobní právo zůstalo však vždy pouze teoretickým pojmem a v žádné podobě nevešlo do právní praxe. Praxe si musí vždy řešit otázku, zda jsou splněny jednotlivé předpoklady pro povinnost soudu rozhodnout, zabývá se jednotlivými složkami „žalobního práva“, aniž by pro ni v nejmenším bylo důležité, která z těchto složek do pojmu žalobního práva ve smyslu té či oné teorie patří.

Přes zdůrazňovanou aktuálnost žalobního práva v socialistickém civilním procesu (např. Gurvič, Dobrovolskij, u nás Boura) nelze se ubránit dojmu, že jde i v teoretické rovině o aktuálnost uměle udržovanou a že se teorie socialistického civilního procesu může bez konstrukce žalobního práva obejít. Vyhne se tak obtížně řešitelným, ne-li neřešitelným otázkám, proti komu žalobní právo směřuje, jaká je jemu odpovídající povinnost a jaké jsou sankce za její nesplnění. Tyto otázky je nutno zodpovědět, jestliže se žalobní právo chápe jako subjektivní právo.

Stát poskytuje ochranu subjektivním právům rozhodováním v občansko-právním soudním řízení za splnění určitých předpokladů, které se koncentrují v žalobu jako aktu, jímž se řízení zahajuje. Tyto předpoklady meritorního soudního rozhodování je možno zkoumat, třídit a hodnotit i bez konstrukce žalobního práva, jehož absence by podle mého názoru teorii socialistického civilního procesu nikterak neochudila.

Pokud však pojem žalobní právo je v teorii procesu užíván, nevyhýbám se mu důsledně ani v této práci. Pojem pak používám ve smyslu výše vymezeném jako právo na meritorní soudní rozhodnutí.

4. PŘEDPOKLADY MERITORNÍHO SOUDNÍHO ROZHODNUTÍ V PLATNÉ PŘÁVNÍ ÚPRAVĚ

A. Procesní předpoklady meritorního rozhodnutí

Tyto předpoklady můžeme rozdělit do čtyř skupin:

- a) subjektivní předpoklady,
- b) řádně podaná žaloba,
- c) splnění procesních podmínek,
- d) zaplacení soudního poplatku.

Ad a) Subjektivními předpoklady rozumím odpověď na otázku, kdo může podle platné právní úpravy žalovat a dosáhnout meritorního rozhodnutí soudu. Běžná odpověď, že žalovat může každý, vyžaduje v tomto smyslu určité zpřesnění.

Právo žalovat je v moderních právních řádech a zejména v socialistických právních řádech pojato velice široce a demokraticky. V nejobecnějším smyslu je součástí ústavními zákony zaručeného petičního práva (viz čl. 29 Ústavy ČSSR). Toto petiční právo je pak ve vztahu k soudům a jmenovitě pro oblast civilního řízení konkretizováno ustanoveními § 4 OZ a § 3 OSŘ. Formulačně rozdílná ustanovení (§ 4 OZ: Proti tomu, kdo právo ohroží nebo poruší, lze se domáhat ochrany u orgánu, který je k tomu povolán. Není-li v zákoně stanoveno něco jiného, je tímto orgánem soud. § 3 OSŘ ... Každý má právo dovolat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno) mají shodný obsah. Pomineme-li otázku pravomoci soudu nebo jiného orgánu, na kterou poukazuje § 4 OZ, shodně stanoví, že každý má právo dovolat se u soudu ochrany porušeného nebo ohroženého práva. Je samozřejmé, že dovolání se ochrany směřuje proti tomu, kdo právo ohrožuje nebo porušuje (což stanoví § 4 OZ, ale nikoli § 3 OSŘ, kde by takové zpřesnění z hlediska procesního bylo na místě). Je rovněž zcela samozřejmé, že se lze domáhat či dovolat ochrany pro sebe, pro své vlastní právo, nikoli pro právo jiného. To je tak samozřejmé, že se ani jedno ze zmíněných ustanovení o tom nevyjadřuje výslovně, přesto však o tom není pochybnosti. Někdy se tento samozřejmý požadavek označuje jako zájem (právní zájem).³⁹⁾

Pouze výjimečně, a to už není kryto těmito obecnými ustanoveními, a proto jen na základě jiného výslovného ustanovení, lze se domáhat ochrany pro porušené či ohrožené právo jiného, ať už ve vlastním zájmu, nebo v zájmu jiném, např. zájmu společenském.

Sem patří případy svěření tzv. procesní legitimace (tj. oprávnění domáhat se u soudu ochrany) někomu jinému, než je subjekt (alespoň předpokládáný, tvrzený subjekt) hmotného práva. Hrdlička⁴⁰⁾ tu přímo hovoří o „osamostatnění práva k podání žaloby od práva, jež se žalobou uplatňuje“.

Z ustanovení platného práva můžeme uvést tyto případy:

- procesní legitimace k podání poddlužnické žaloby (§ 315 a 292 OSŘ),
- procesní legitimaci společenské organizace, příp. osob blízkých k podání žaloby na ochranu osobnosti (§ 14 a 15 OZ),
- konečně (svým významem ovšem nikoli až na posledním místě) sem je třeba zařadit oprávnění prokurátora a národního výboru podat žalobu vlastním jménem a v zájmu společnosti nebo v zájmu ochrany práv občanů v kterékoli občanskoprávní věci, s výjimkou uplatnění ryze osobního práva občana (§ 32, 35 OSŘ).

Z hlediska subjektivního má tedy právo žalovat každý ve svém vlastním zájmu a na ochranu vlastních práv, jinak jen ten, komu zákon výslovně k určité žalobě svěřuje procesní legitimaci anebo ten, komu zákon výslovně

³⁹⁾ Srov. Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, AUC XVI/1972, str. 73.

⁴⁰⁾ Hrdlička: cit. práce, str. 11.

dává obecné oprávnění žalovat, a to v rozsahu tohoto oprávnění (prokurátor, národní výbor).

Z toho můžeme vyvodit praktický závěr, že pokud by prokurátor uplatňoval žalobou ryze osobní právo občana nebo dokonce jiný subjekt uplatňoval žalobou ochranu práva někoho jiného (s výjimkou případů, kdy je k tomu procesně legitimován), měl by soud řízení takovou žalobou vyvolané zastavit pro nedostatek žalobního práva. A to na rozdíl od nedostatku věcné legitimace, kdy žalobu zamítne.

Tento závěr není nepochybný. Štajgr⁴¹⁾ v této otázce zastává názor, že takové „překročení procesní legitimace“ vede k povinnosti soudu bez dalšího žalobu zamítnout. Toto své stanovisko blíže nezduodňuje. Podle mého názoru jde o stanovisko příliš benevolentní a nevidím zde důvod pro povinnost soudu meritorně se věci vůbec zabývat, byť i bez dalšího.

Ad b) Platný občanský soudní řád omezil na minimum formalismus procesu, aby tak přístup k soudům umožnil občanům a organizacím v nejširším rozsahu. Proto jednak stanoví formální i obsahové požadavky na žalobu v co nejmenším rozsahu a co nejjednodušeji. Za druhé pak umožňuje velmi pružně nápravu jakýchkoli formálních i obsahových vad během řízení, a to se zachováním účinků žaloby. Soud má v tomto směru vedle obecné poučovací povinnosti ještě zvláštní poučovací povinnost vůči účastníkům (§ 43), takže k zastavení řízení pro nedostatky žaloby dojde jenom tehdy, nedoplní-li účastník přes výzvu a poučení soudem takovou podstatnou chybějící náležitost, bez níž meritorní projednání a rozhodnutí věci provést vůbec nelze.

Ad c) Procesní podmínky (podmínky řízení) jsou podmínky, za jejichž splnění může soud jednat ve věci (vymezení dané § 103), přesněji řečeno, za nichž může soud ve věci rozhodnout. Z hlediska žalobního práva, jak jej zde chápeme, jde tedy o podmínky vymezující žalobní právo, a to jak v subjektivním, tak v objektivním smyslu. Obojí lze dělit na absolutní a relativní.

Absolutní podmínky jsou ty, jejichž nedostatek nelze v řízení odstranit, a proto takový nedostatek vede vždy k zastavení řízení. Relativní podmínky jsou ty, jejichž nedostatek lze v řízení odstranit, a proto může i při jejich nedostatku řízení pokračovat. Rozhodnout ve věci však soud může jen tehdy, je-li nedostatek procesní podmínky odstraněn. Nepodaří-li se nedostatek odstranit, musí i zde dojít k zastavení řízení.

Z hlediska subjektivního jsou procesními podmínkami:

absolutní — způsobilost účastníků být účastníky řízení;

relativní — procesní způsobilost účastníků; plná moc zmocněnce.

Z hlediska objektivního jsou procesními podmínkami:

absolutní — pravomoc soudu; neexistence překážky věci pravomocně rozsouzené;

⁴¹⁾ Štajgr: Některé teoretické otázky civilního práva procesního, AUC X/1969, str. 67.

relativní — příslušnost soudu (věcná, funkční a místní); neexistence překážky zahájené rozepře.

Ad d) V některých případech je zaplacení soudního poplatku z návrhu na zahájení řízení podmínkou věcného projednání, a to podle ustanovení zák. č. 116/1966 Sb. o soudních poplatcích. Soudní poplatek je zásadně splatný podáním žaloby; není-li zaplacen současně s podáním žaloby, soud jej vyměří a stanoví pro jeho zaplacení dodatečnou lhůtu. Nebude-li poplatek zaplacen ani v takto staňovené lhůtě, soud řízení zastaví a k meritornímu projednání věci a rozhodnutí nedojde.

Tento předpoklad žalobního práva mohl by se v mnoha případech jevit jako nepřiměřená tvrdost vůči těm, kdo se od státu domáhají ochrany svých práv. Proto zákon upravuje jednak různé druhy osvobození od soudního poplatku (osobní, věcné a individuální na návrh), za druhé pak v některých naléhavých případech umožňuje provedení řízení a vydání meritorního rozhodnutí, i když poplatek zaplacen nebyl. V ostatních případech je však, podle mého názoru, požadavek zaplacení soudního poplatku na místě, protože do jisté míry zabraňuje zneužívání práva na soudní ochranu.

*

Předcházejícím výčtem jsme se pokusili vymezit předpoklady dosažení meritorního rozhodnutí v civilním soudním řízení, tedy v našem pojetí předpoklady žalobního práva. Tyto předpoklady musí být zásadně splněny v době podání žaloby, i když platná úprava připouští v mnohém směru doplnění a nápravu nedostatků ještě v průběhu řízení. Splnění těchto předpokladů vede k vydání meritorního rozhodnutí, pokud ovšem v průběhu řízení nenastanou skutečnosti, které mohou výsledek řízení jinak ovlivnit. Protože proces je postup, děj, odehrávající se v nějakém časovém úseku, může ke změnám, pro které meritorní rozhodnutí nebude vydáno, vždy dojít. Tyto, po zahájení řízení nastalé skutečnosti, můžeme rozdělit do tří skupin:

a) *Věc se vyřeší* za souhlasu soudu i účastníků *jinak* než vydáním meritorního rozhodnutí.

Sem patří především uzavření soudního smíru účastníky řízení tam, kde to povaha věci připouští. Soud se má v takových případech vždy o uzavření smíru pokusit. Dohodnou-li se účastníci na smíru, soud jej usnesením schválí, neodporuje-li jeho obsah právním předpisům nebo zájmu společnosti. Usnesením o schválení smíru, které spolu s obsahem smíru má účinky pravomocného a vykonatelného rozsudku, řízení končí a potřeba meritorního rozhodnutí odpadá.

Patří sem také zastavení řízení podle § 111 odst. 3. Přichází v úvahu, jestliže řízení bylo přerušeno z vůle účastníků (klid řízení) a žádný z účastníků nepodal do jednoho roku návrh, aby se v řízení pokračovalo. Také zde se předpokládá, že účastníci vyřešili své právní poměry jinak, a to buď mimosoudní dohodou, nebo vůbec z jiného důvodu ztratili oba na poskytnutí ochrany zájem.

a) V průběhu řízení *odpadne některý z předpokladů* žalobního práva. K tomu může dojít např. účinným zpětvzetím žaloby nebo dopadnutím některé z procesních podmínek, původně v řízení splněných, pokud její nedostatek nelze napravit (např. ztráta způsobilosti být účastníkem).

c) Zvláštní skupinu tvoří případy výslovně upravené v § 108 OSŘ. Zde se stanoví, že soud zastaví řízení o určení otcovství, jestliže došlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů nebo k nezrušitelnému osvojení dítěte. V obou těchto případech se zastavuje řízení pro bezdůvodnost požadované ochrany z hlediska hmotného práva. Obecně taková bezdůvodnost vede k meritornímu rozhodnutí zamítavému, protože o uplatněním právu, za splnění žalobních předpokladů, se má soud věcně vyslovit. Zastavení řízení v případech upravených v § 108 nemá tedy jiný podklad, než právě výslovné ustanovení zákona, motivované patrně snahou po hospodárnosti a rychlosti řízení.

B. Hmotněprávní předpoklady meritorního rozhodnutí

Zbývá nám ještě otázka, zda vedle své procesní stránky má žalobní právo též složku materiálněprávní, zda je jednotou obou, což je, zdá se, převažující názor socialistické, zejména sovětské procesní teorie.

Z výše vyloženého pojetí žalobního práva jako práva na dosažení meritorního rozhodnutí plyne, že existence subjektivního hmotného práva, o jehož ochranu se žalobou žádá, není samostatnou podmínkou žalobního práva. Meritorního rozhodnutí soudu lze dosáhnout i bez existence (prokázané existence) subjektivního práva.

Je však nepochybné, že žalobní právo a žaloba úzce s hmotným právem souvisí, žaloba je prostředkem ochrany hmotného práva a její od hmotného práva izolovaná existence by neměla smysl. Mluvíme-li zde o hmotném právu, máme na mysli ta odvětví hmotného práva, jejichž ochraně civilní proces slouží, tj. občanské, rodinné, pracovní a družstevní právo. Nechceme tím nikterak popírat ty (okrajové) případy, kdy proces slouží ochraně procesního práva (např. u žaloby poddlužnické), Fiala⁴²⁾ zde hovoří o hmotném právu procesním.

Subjektivní hmotné právo musí být v nějaké podobě v žalobě přítomno, i když není jedním ze samostatných předpokladů žalobního práva. Nezbytnými náležitostmi žaloby jsou *tvrzení* o rozhodných skutečnostech a *žalobní petit*, který konkretizuje žalobcův požadavek na poskytnutí ochrany. Rozhodnými skutečnostmi jsou ty právní skutečnosti, z nichž podle žalobcova názoru důvodnost jeho petitu vyplývá. Tyto tvrzené skutečnosti mohou a nemusí být pravdivé. Jsou-li i pravdivé, mohou a nemusí být dokázány. Budou-li dokázány, může, avšak nemusí z nich soud vyvodit závěr o existujícím a porušeném či ohroženém právu a podle toho buď

⁴²⁾ Fiala: Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí, str. 68, 83.

petitu vyhovět, nebo nevyhovět. Je tedy materiálněprávní stránka žaloby přítomna v podobě hypotetické, v podobě tvrzení, předpokladu, který se potvrdí nebo nepotvrdí. V této podobě, která pro žalobní právo zcela postačí, ovšem přítomna být musí. Kdyby žalobce neuvedl vůbec žádné tvrzení a tento nedostatek neodstranil ani na výzvu soudu, musel by soud řízení zastavit, protože by mu chyběl podklad pro jednání a rozhodnutí.

Úvahy o materiálněprávní stránce žaloby se většinou zaměřují na žaloby na plnění, v nichž se uplatňuje nárok, který vyplynul z porušení subjektivního práva. Nelze však opomenout též žaloby určovací, kde chybí nárok i ve své hypotetické podobě a kde se žalobce domáhá pouze určení, že právní poměr nebo právo existuje nebo že neexistuje.

Existence tzv. určovacích žalob byla vždy silným argumentem odpůrců materiálněprávního pojetí žalobního práva nebo i dualistického pojetí či jiného pokusu zahrnout hmotněprávní stránku do žaloby. Zejména negativní určovací žaloba byla v tomto směru silnou zbraní, a to s poukazem na to, že žalobce ani existenci právního poměru či práva netvrdí, naopak se domáhá, aby bylo vysloveno, že právní poměr či právo ve skutečnosti neexistuje.

Jestliže jsme však omezili přítomnost hmotněprávní stránky na pouhou hypotézu, předpoklad, pak lze, domnívám se, tvrdit, že v této podobě existuje a musí existovat i u žalob určovacích, a to i u negativních žalob určovacích. Má-li mít žalobce vůbec nějaký důvod požadovat od soudu určení, že právní poměr neexistuje, musí zde domněnka jeho existence být. Žalobce musí prokázat naléhavý právní zájem na určení, který bude zpravidla spočívat v tom, že žalovaný se chová tak, jako by právní poměr existoval, čímž právě pro budoucno ohrožuje žalobcovu právní sféru. Hmotněprávní stránka je tedy zahrnuta, opět v hypotetické podobě, v naléhavém právním zájmu žalobcově na určení.

Můžeme tedy uzavřít, že hmotněprávní složka žalobního práva nespočívá v existenci subjektivního hmotného práva ani v existenci jeho porušení či ohrožení žalovaným, nýbrž pouze *v tvrzení o skutečnostech*, z nichž může existence a porušení či ohrožení subjektivního práva vyplývat.

АЛЕНА ВИНТЕРОВА

Право на иск

РЕЗЮМЕ

Работа посвящена институту права на иск в теории гражданского процесса. В первом разделе рассматриваются вопросы возникновения и развития понятия права на иск в буржуазной правовой теории 19-го века и отдельные конституции последнего (материальноправовая и дуалистическая трактовка права на иск, процессуальная теория абстрактного права на иск и конкретного права на иск и т. д.). Второй раздел посвящен праву на иск в теории социалистического гражданского процесса, особенно в советской процессуальной теории, которая данному вопросу уделяет особое внимание. В третьем и четвертом разделах даются критический разбор и оценка отдельных

теорий права на иск и, наконец, проанализированы материальноправовые и процессуальные предпосылки права на иск как права на вынесение судебного решения по существу в современном чехословацком гражданско-правовом процессе.

ALENA WINTEROVÁ

Das Klagerecht

RESUMÉ

Die Studie ist dem Institut des Klagerechts in der Theorie des Zivilprozesses gewidmet. Im ersten Teil beschäftigt sie sich mit der Entstehung und Entwicklung des Begriffes Klagerecht in der bürgerlichen Rechtstheorie des 19. Jahrhunderts und seinen einzelnen Konstruktionen (die materiellrechtliche und die dualistische Auffassung des Klagerechts, die Prozesstheorie des abstrakten Klagerechts und des konkreten Klagerechts usw.). Der zweite Teil befasst sich mit dem Klagerecht in der Theorie des sozialistischen Zivilprozesses, und zwar besonders in der sowjetischen Prozesstheorie, die dieser Frage beträchtliche Aufmerksamkeit widmet. Der dritte und der vierte Teil der Arbeit untersucht und wertet die einzelnen Klagerechtstheorien und analysiert zum Schluss die materiellrechtlichen und prozessualen Voraussetzungen des Rechts zur Klage als des Rechts auf Herausgabe einer meritorischen gerichtlichen Entscheidung im gegenwärtigen tschechoslowakischen bürgerlichrechtlichen Prozess.

ALENA WINTEROVÁ

Le droit d'action

RÉSUMÉ

L'étude est consacrée à l'institution du droit d'action dans la théorie du procès civil. Dans la première partie elle s'occupe de la naissance et de l'évolution de la notion du droit d'action dans la théorie juridique bourgeoise du XIXe siècle et de ses différentes constructions (la conception de droit matériel du droit d'action et la conception dualiste, la théorie de droit de procédure du droit d'action abstrait et du droit d'action concret etc.). La deuxième partie est consacrée au droit d'action dans la théorie du droit civil socialiste et cela en premier lieu dans la théorie soviétique du procès laquelle prête une grande attention à cette question. La troisième et la quatrième partie du travail font une analyse critique et jugent les différentes théories du droit d'action et finalement analysent les conditions de droit matériel et de procédure du droit à l'action en tant que droit à ce que soit rendue une décision judiciaire sur le fond dans le procès tchécoslovaque contemporain.